

UNIVERZA V LJUBLJANI
EKONOMSKA FAKULTETA

DIPLOMSKO DELO
ANALIZA POSLOVNEGA OKOLJA KOSOVA

Ljubljana, september 2009

NATAŠA PALME

IZJAVA

Študentka Nataša Palme izjavljam, da sem avtorica tega diplomskega dela, ki sem ga napisala pod mentorstvom dr. Anje Cotič Svetina, in da dovolim njegovo objavo na fakultetnih spletnih straneh.

V Ljubljani, dne

Podpis:

KAZALO

UVOD	1
1 PREDSTAVITEV DRŽAVE	2
1.1 GEOGRAFSKI POLOŽAJ	2
1.2 PREBIVALSTVO	2
1.3 ZGODOVINA	3
1.4 NARAVNI VIRI	3
1.5 GOSPODARSTVO	4
2 ANALIZA OKOLJA	4
2.1 POLITIČNO OKOLJE	5
2.1.1 POLITIČNA UREDITEV, STABILNOST IN VARNOST	5
2.1.2 ZAKONODAJA	6
2.1.3 DAVKI	6
2.1.4 INSTITUCIONALNA ORGANIZIRANOST IN POVEZAVE	7
2.2 EKONOMSKO OKOLJE	7
2.2.1 BRUTO DOMAČI PROIZVOD (BDP)	8
2.2.2 STOPNJA INFLACIJE	9
2.2.3 STOPNJA BREZPOSELNOSTI	9
2.2.4 IZVOZ IN UVOZ BLAGA	10
2.3 SOCIALNO OKOLJE	11
2.3.1 STAROSTNA IN SPOLNA STRUKTURA	11
2.3.2 STRUKTURA IZDATKOV GOSPODINJSTEV	12
2.3.3 ISKALCI ZAPOSLOTITVE	13
2.3.4 POVPREČNA NETO PLAČA	14
2.3.5 PREJEMNIKI SOCIALNE PODPORE	15
2.4 TEHNOLOŠKO OKOLJE	15
2.4.1 REGISTRIRANA PODJETJA NA KOSOVU	16
2.4.2 BANČNI SEKTOR	16
2.4.3 INFORMACIJSKA TEHNOLOGIJA	17
2.4.4 KOSOVSKE POSLOVNO-TEHNOLOŠKE CONE	17
2.5 UGOTOVITVE ANALIZE	17
3 PRILOŽNOSTI IN IZZIVI	18
3.1 PRILOŽNOSTI ZA ZUNANJE INVESTITORJE	18
3.1.1 GLAVNI RAZLOGI ZA INVESTICIJE NA KOSOVU	18
3.1.2 ZAVAROVALNIŠKA DEJAVNOST	19
3.1.3 GRADBENIŠTVO	19
3.1.4 AVTOMOBILSKA INDUSTRIJA	19
3.1.5 INFORMACIJSKA TEHNOLOGIJA	20
3.2 PRILOŽNOSTI ZA DRŽAVO	20
3.3 IZZIVI	21
4 SLOVENSKA PODJETJA NA KOSOVU	22
SKLEP	23
LITERATURA IN VIRI	26

KAZALO SLIK

<i>Slika 1: Zemljevid Kosova.....</i>	<i>2</i>
<i>Slika 2: Vrednosti BDP v tekočih cenah</i>	<i>8</i>
<i>Slika 3: Realna rast BDP v obdobju 2006-2009 na Kosovu</i>	<i>8</i>
<i>Slika 4: Povprečna stopnja inflacije v obdobju 2001-2009 na Kosovu</i>	<i>9</i>
<i>Slika 5: Stopnja brezposelnosti v obdobju 2001-2009 na Kosovu</i>	<i>10</i>
<i>Slika 6: Vrednost uvoza in izvoza v obdobju 2001- 2009 na Kosovu</i>	<i>11</i>
<i>Slika 7: Število iskalcev zaposlitve glede na kvalificiranost in izobrazbo v letu 2007 na Kosovu</i>	<i>13</i>

KAZALO TABEL

<i>Tabela 1: Spolna in starostna struktura prebivalstva v letu 2006 na Kosovu</i>	<i>12</i>
<i>Tabela 2: Struktura izdatkov gospodinjstev v obdobju 2003-2006 na Kosovu.....</i>	<i>12</i>
<i>Tabela 3: Povprečne mesečne neto plače po posameznih dejavnosti v obdobju 2003-2007 na Kosovu.....</i>	<i>14</i>
<i>Tabela 4: Število družin s povprečnim številom članov, ki so prejemale socialno pomoč v letu 2007 na Kosovu</i>	<i>15</i>
<i>Tabela 5: Deleži registriranih podjetij po posameznih dejavnostih v letu 2007</i>	<i>16</i>
<i>Tabela 6: Najpomembnejše značilnosti okolij na Kosovu</i>	<i>17</i>

UVOD

Območje, kjer je od 17. februarja 2008 država Republika Kosovo, so v preteklosti naseljevali številni narodi, bilo je prizorišče mnogih spopadov in vojn, v zadnjih desetletjih tudi socialnih nemirov.

Zanimalo me je, kaj lahko ta nova država nudi svojim prebivalcem in kakšne priložnosti se ponujajo investorjem iz tujine. Z analizo sem želela pridobiti informacije o tem, ali je država sploh privlačna za tuje investicije in v katere panoge bi bilo najbolje vlagati. Tema se mi zdi zanimiva in aktualna, saj je država kljub slabim začetkom že veliko dosegla, dogajanje na tem področju pa je zaradi bližine in potencialnih priložnosti koristno spremljati tudi v prihodnje.

Namen diplomske naloge je kar najbolje predstaviti priložnosti, ki jih nudi Republika Kosovo zunanjim investorjem, in priložnosti za razvoj države same. Na privlačnost države za investiranje imajo velik vpliv tudi izzivi, s katerimi se soočajo morebitni vlagatelji.

Diplomska naloga je sestavljena iz štirih poglavij. V prvem poglavju z naslovom predstavitev države je na kratko predstavljena Republika Kosovo z navedbo nekaterih osnovnih značilnosti. Drugo poglavje nosi naslov analiza okolja in ima štiri podpoglavja; politično okolje, ekonomsko okolje, socialno okolje in tehnološko okolje. V tem poglavju sem opredelila, kaj je analiza okolja in natančneje predstavila vrsto analize okolja - analizo PEST. V podpoglavjih sem za vsako okolje nanizala bistvene dejavnike in komentirala nekatere statistične podatke, ključne za osnovni prikaz stanja v državi. V tretjem poglavju Priložnosti in izzivi za Kosovo sem analizirala področja, ki predstavljajo pomembne priložnosti za tuje investitorje in državo Kosovo ter njene prebivalce ob prilivu tujih finančnih sredstev. Predstavila sem tudi glavne izzive, s katerimi se sooča država in tuji investitorji. V četrtem poglavju analiziram gospodarske tokove slovenskih podjetij na Kosovu, priložnosti, ki so jih podjetja že izkoristila, ter možnosti, ki se še ponujajo v prihodnosti.

Diplomsko delo sem zaključila s povzetkom ugotovitev o ekonomskem in političnem stanju na Kosovu, svojim razmišljanjem o priložnostih in tveganjih za obstoječe in nove vlagatelje ter pomenu Kosova za slovenska in ostala evropska podjetja.

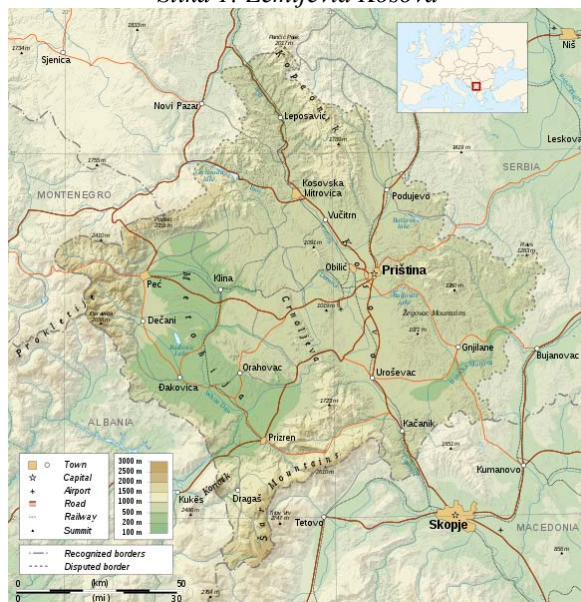
1 PREDSTAVITEV DRŽAVE

Kosovo bom predstavila po posameznih področjih: geografski položaj, značilnosti prebivalstva, zgodovinska dejstva, naravna bogastva in trenutno gospodarsko stanje v državi.

1.1 GEOGRAFSKI POLOŽAJ

Kosovo leži v jugovzhodni Evropi med Republiko Srbijo in Republiko Makedonijo. Površina države znaša 10.908 km². Prevladujejo nižine, ki jih na severu, jugu in zahodu obkrožajo gore. Ozemlje je prekrito z gozdovi (39 %) in kmetijskimi površinami (53 %). Glavno mesto je Priština s približno 500.000 prebivalci (Slukan Altić, 2006, str. 15). Naslednja slika prikazuje območje Republike Kosovo.

Slika 1: Zemljevid Kosova

Vir: Investing in Kosovo, 2008, str. 6.

1.2 PREBIVALSTVO

Kosovo naseljuje 2.126.708 prebivalcev, med katerimi prevladujejo Albanci (88 %), sledijo jim Srbi (7%), preostalih 5 % pa predstavljajo Bošnjaki, Gorani, Romi, Turki, Aškali in Egipčani. Večina kosovskih prebivalcev živi zunaj glavnega mesta Prištine, v podeželskih mestih, kot so Kosovska Mitrovica, Uroševac, Peć in Prizren. Uradna jezika sta albanski in srbski. Prevladujoče vere na tem območju so muslimanska, srbska pravoslavna in rimsko katoliška vera (CIA Factbook, 2009).

1.3 ZGODOVINA

Po Kosovski bitki leta 1389, v kateri je bila Srbija poražena, so se v mestih utrdili Turki, ki so do leta 1455 zavzeli celotno Kosovo. Konec 17. stoletja in v začetku 18. stoletja so se Srbi selili s Kosova, naseljevali pa so ga Albanci. Kosovo je bilo leta 1913 pripojeno k Srbiji, vseskozi pa je ostajalo nerešeno vprašanje albanske narodne manjšine. Leta 1968 je Kosovo dobilo status avtonomne pokrajine v okviru jugoslovanske republike Srbije; leta 1990 je bila avtonomija ukinjena. Od osemdesetih let dalje so se na Kosovu odvijali hudi nacionalni in socialni nemiri, ki jih je Srbija dušila z vojsko in policijo. Januarja leta 1998 se je začel oborožen spopad za neodvisnost Kosova. Vse hujšemu etničnemu čiščenju, v katerem je umrlo veliko albanskih beguncev, je sledil vojaški poseg NATA in junija 1999 umik srbske vojske ter vzpostavitev mednarodnega protektorata pod nadzorom mednarodne vojaške sile, imenovane Kosovska sila (angl. Kosovo Force – KFOR). Leta 2002 je prišlo do pomembnega dogodka v kosovski zgodovini, ko je predsednik Kosova postal Ibrahim Rugova (Leksikon Cankarjeve založbe, 2004, str. 529).

Po izvolitvi Ibrahima Rugove so se začeli neuspešni pogovori med Srbi in kosovskimi Albanci, ki so vodili v hude spopade v etnično razcepljeni Mitrovici. Leta 2005 je Kosovo obiskal srbski predsednik Boris Tadić in obljubil, da bo branil pravice kosovskih Srbov. Leta 2006 je Ibrahim Rugova umrl, njegov položaj je zasedel Fatmir Sejdiu, ki Republiki Kosovo predseduje še danes. Kmalu po teh dogodkih je Organizacija združenih narodov (OZN) začela s pogovori o prihodnjem statusu Kosova. Posebni odposlanec Martti Ahtisaari je razkril načrt, ki je predvideval nadzorovano neodvisnost ob navzočnosti misije Evropske unije na Kosovu (UNMIK) in zveze NATO. Po neuspešnih pogajanjih o ustavnem statusu Kosova je 17. februarja 2008 prehodna kosovska vlada enostransko razglasila neodvisnost od Srbije in Kosovo preimenovala v Republiko Kosovo. Republiki je mednarodno državnost priznalo 54 držav, med njimi Združene države Amerike in Slovenija. Poleg Srbije pa suverenosti Kosova še vedno oporekajo Azerbajdžan, Vietnam, Belorusija, Ciper, Moldavija, Gruzija, Rusija, Kazahstan, Kitajska, Romunija, Slovaška, Španija, Šrilanka in še nekatere druge države (Europe Divided Rule; Kosovo's Future, 2008, str. 49).

1.4 NARAVNI VIRI

Kosovo ima rodovitno zemljo in ugodno podnebje, ki zagotavljata pogoje za dober razvoj poljedelstva (pšenica, koruza, tobak), vinogradništva, sadjarstva in živinoreje. Ima tudi veliko rudnih bogastev (lignit, svinčeva in kromova ruda, magnezit). Največ industrije je osredotočene na mineralno rudarstvo, gradbeni material, temeljne kovine, usnje ter na izdelavo strojev in naprav (Leksikon Cankarjeve založbe, 2004, str. 529).

1.5 GOSPODARSTVO

Demokratska parlamentarna republika Kosovo, z glavnim mestom Priština, je dosegla osamosvojitve od Republike Srbije 17. februarja 2008 in je bila deležna mednarodnega priznanja vseh pomembnejših držav, razen Rusije in Kitajske. Velik problem za republiko predstavlja brezposelnost prebivalstva, saj je slednja v letu 2007 znašala kar 49 %, delovno aktivnih prebivalcev pa je bilo 832.000. Skrb vzbujajoč je tudi podatek, da je kar 37 % prebivalstva živelo pod mejo revščine ob dejstvu, da je bil povprečni letni prihodek istega leta ocenjen na 1.400 evrov. Stopnja inflacije leta 2007 je bila ocenjena na 2 %. Investicije so predstavljale 29 % bruto domačega proizvoda. Kosovo je imelo leta 2007 proračunski presežek, saj so proračunski prihodki znašali okoli 760 milijonov evrov, proračunski stroški pa so znašali okoli 475 milijonov evrov (NLB, 2009).

2 ANALIZA OKOLJA

Za preučevanje okolja obstaja več različnih analiz, glavne med njimi pa so analiza SWOT, portfeljska analiza in analiza PEST.

Analiza SWOT (Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats) je celovita analiza prednosti in slabosti ter možnosti in nevarnosti podjetja, v mojem primeru pa je to analiza državnega poslovnega okolja. Bistvo analize je ugotoviti, na katerem področju je država bolj konkurenčna od drugih, oziroma kaj so njene prednosti, katera so tista področja, ki imajo največ možnosti za izboljšanje. Ugotavljajo se tudi nevarnosti in grožnje, ki bi lahko neugodno vplivale na delovanje države. Analiza je subjektivna in daje kvalitativne podatke, ne pa tudi kvantitativnih (Pučko, 1993, str. 159).

Analiza PEST je analiza splošnih ekonomskih, političnih, tehnoloških in socialnih dejavnikov, ki vplivajo na poslovno okolje države. V okviru ekonomskega okolja analiza PEST obravnava gibanje bruto domačega proizvoda, cen in prihrankov, višino dolgov in podobno. V okvir političnega okolja spada zakonodaja, delitev politične moči in političen proces. Ugotavljanje obsega inovacij in višino sredstev za raziskave in razvoj spada pod tehnološko okolje. Pri socialnem okolju se analiza osredotoča na izobraževanje, spremembe vrednot, družbena gibanja in navade ljudi (Jaklič, 2002, str. 1-2).

Portfeljska analiza je orodje za ocenjevanje podjetja v razvitih tržnih gospodarstvih. Pri njej opazujemo položaje različnih poslovnih področij znotraj neke gospodarske dejavnosti in na tej osnovi ocenjujemo izpostavljenost organizacije poslovnim tveganjem in ekonomski neuspešnosti. Poudarek je na oceni celovite strateške uravnoteženosti poslovnih dejavnosti organizacije (Pučko, 1996, str. 160).

Izmed naštetih analiz sem se odločila za analizo PEST, saj z njo preučujemo štiri bistvena področja poslovnega okolja, ki sem jih želela raziskati na kosovskem primeru. Analizo PEST sem začela z zbiranjem podatkov o političnem, ekonomskem, socialnem in tehnološkem okolju. Osredotočila sem se na tiste, ki stanje države najbolj prikazujejo. Pri raziskovanju ekonomskega, socialnega in tehnološkega okolja sem si pomagala s kvantitativnimi podatki statističnih uradov. Pri političnem okolju pa sem se bolj osredotočila na kvalitativne podatke vladnih organizacij in zakonodajo. Vsak dejavnik posameznega okolja sem podrobneje opisala in komentirala statistične podatke. Na koncu sem povzela ugotovitve analize in poudarila, katera okolja v državi so bolj razvita oziroma v boljšem stanju kot druga, katera predstavljajo probleme oziroma priložnosti ter kaj to pomeni za državo kot celoto.

Najprej predstavljam politično okolje s poudarkom na trenutnem političnem sistemu, vladajočih strankah ter obstoječih zakonodajnih predpisih, stabilnost države, davčni sistem in institucionalno organiziranost.

2.1 POLITIČNO OKOLJE

Na poslovne odločitve lahko občutno vpliva dogajanje v političnem in pravnem okolju, ki obsega zakonodajo, državno delovanje ter institucionalno organiziranost skupaj z različnimi interesnimi skupinami in združenji. Med zunanje dejavnike, ki spadajo v politično okolje, štejemo (Bregar, 2007, str. 65):

- politično ureditev, stabilnost in varnost
- zakonodajo
- davke
- institucionalno organiziranost in povezave

V nadaljevanju sledi pregled situacije na Kosovu po vseh zgoraj naštetih dejavnikih političnega okolja.

2.1.1 POLITIČNA UREDITEV, STABILNOST IN VARNOST

Kosovska ustava je bil ratificirana 9. aprila 2008, veljavna pa je postala 15. junija 2008. Pravni sistem temelji na pogojih načrta za nadzorovano neodvisnost Kosova posebnega odposlanca Združenih narodov Marttija Ahtisaarija. Trenutni in ponovno izvoljeni predsednik republike je od 10. februarja 2006 Fatmir Sejdiu, predsednik vlade pa od 9. januarja 2008 Hashim Thaqi. Enodomna kosovska skupščina začasne vlade šteje 120 sedežev, od tega je 100 sedežev namenjenih neposredno izvoljenim, 10 sedežev pripada Srbom, ostalih 10 sedežev pa manjšinam. Največja politična stranka na Kosovu, Demokratična zveza Kosova (LDK), ima svoje korenine v letu 1990, v času nenasilnega odporne gibanja proti Miloševiću. Do svoje smrti leta 2006 je stranko vodil Ibrahim Rugova. Največji stranki imata

svoje korenine v Osvobodilni vojski Kosova (KLA): Demokratska stranka Kosova (PDK), ki jo je vodil nekdanji voditelj KLA Hashim Thaqi, in Zveza za prihodnost Kosova (AAK), ki jo vodi nekdanji vodja KLA Ramush Haradinaj. Kosovski založnik Veton Surroi je leta 2004 oblikoval lastno politično stranko Ora. Kosovski Srbi so istega leta ustanovili Srbsko listo za Kosovo in Metohijo (SLKM), a so kosovske institucije bojkotirali in še niso dobili sedežev v kosovski skupščini (CIA Factbook, 2009).

Za varnost na Kosovu skrbi 7.203 kosovski policisti in več kot 1000 mednarodnih policistov. V državi je prisotnih tudi 17.000 NATO-vih varuhov miru. Obstaja kar nekaj specializiranih agencij, med njimi tudi Agencija za finančne preiskave ter Agencija za nadzor nad porabo državnega proračuna in finančnim kriminalom. Nadzor nad poslovanjem bank in finančnih institucij ter transakcij na tem področju je v pristojnosti Centralne banke Kosova (CBAK), s tem pa tudi izvajanje vseh aktivnosti za preprečevanje pranja denarja (Factsheet Kosovo, 2008, str. 3).

2.1.2 ZAKONODAJA

Kosovski zakonodajni sistem se nadgrajuje že od leta 1999 in je v veliki meri že usklajen z zakonodajo in predpisi Evropske unije. Osamosvojitve je Kosovo oblikovala v demokratično, svobodomiselno in etnično raznoliko republiko, ki podpira pravice vseh skupnosti v državi. Aprila 2008 je skupščina Republike Kosovo (angl. Assembly of the Republic of Kosovo) prevzela ustavo, ki je stopila v veljavo junija 2008 (Company Foundation, Taxes and Employment Law in Kosovo, 2007, str. 8).

Za področje tujih vlaganj so bile možnosti, pravice in razmerja med vlagatelji opredeljene v Zakonu o tujih investicijah (angl. Law on Foreign Investment – UNMIK Regulation No. 2006/28). Omenjeni zakon izenačuje pravice domačih in tujih vlagateljev ter zagotavlja enake pogoje poslovanja, stalno zaščito in varnost, nadomestila v primeru nacionalizacije ali razlastitve in prosto razpolaganje s prejemki.

2.1.3 DAVKI

Kosovski davčni sistem je izredno enostaven in učinkovit. Za razliko od drugih držav v regiji je Kosovo oblikovalo preprost sistem, ki zmanjšuje davčno breme posameznikov in podjetij. Država je celo uvedla davčne vzpodbude za podporo domači proizvodnji. Pravne osebe plačujejo davke četrtletno vnaprej, glede na višino napovedi četrtletnega čistega dohodka. Davek na dodano vrednost se obračuna vsem izvoznikom in uvoznikom, katerih letni promet presega 50.000 evrov. Stopnja davka na dodano vrednost znaša 15 odstotkov na vse izdelke in storitve, z izjemo kmetijskih izdelkov in proizvodnih sredstev, ki so davka oproščeni. Stopnja davka na osebni dohodek se giblje med 0 in 20 odstotki in je odvisna od letnega dohodka prebivalca, obveznost plačevanja pa se začne pri letnem prihodku več kot 960 evrov.

Zemljiški davek znaša od 0,05 % pa do 1 % vrednosti zemljišča in se nanaša na stanovanjska, kmetijska, trgovinska in industrijska zemljišča. Kosovska vlada v bližnji prihodnosti pripravlja davčno reformo, ki bo uvedla nižje davke, katerih stopnja bo znašala 10 odstotkov, davčne vzpodbude in oprostitve davkov za tuje investitorje (Investing in Kosovo, 2008, str. 13,-14).

2.1.4 INSTITUCIONALNA ORGANIZIRANOST IN POVEZAVE

Pomemben dejavnik pri ocenjevanju političnega okolja je članstvo države v mednarodnih organizacijah. Kosovo ima prost dostop do trgov EU in trgov sosednjih držav ter ima sklenjene prostotrgovinske sporazume z Bosno in Hercegovino, Albanijo, s Hrvaško in z Makedonijo (Žlogar, 2008, str. 5).

UNMIK ohranja temeljni pregled nad situacijo v državi. Sodeluje z Evropsko unijo in s kosovsko vlado z namenom pospeševanja ekonomske rasti, znižanja brezposelnosti in privabljanja tujih investorjev. Da bi se Kosovo lažje vključilo v regionalne evropske strukture, je UNMIK leta 2006 v imenu Kosova podpisal pristop k Srednjeevropskemu območju proste trgovine (angl. Central Europe Free Trade Area – CEFTA). Februarja 2008 je UNMIK predstavil Kosovo novo ustanovljenemu Svetu za regionalno sodelovanje (angl. Regionale Cooperation Council - RCC) (Cia Factbook, 2009).

Vlada namenja veliko aktivnosti vključevanju Kosova v različne mednarodne organizacije, med drugim je leta 2008 zaprosila za članstvo v Mednarodnem denarnem skladu (angl. International Monetary Fund – IMF) in Svetovni banki (Za Kosovo so zbrali 1,2 milijarde evrov, 2008).

2.2 EKONOMSKO OKOLJE

Ekonomsko okolje je eno od štirih okolij preučevanja pri analizi PEST. Najprej sem opredelila pojem ekonomskega okolja in naštel, kaj obsega, nato pa opisala stanje tega okolja na Kosovu.

Ekonomsko okolje je skupek dejavnikov, pomembnih za uspešno poslovanje, saj vplivajo na vse glavne prvine poslovnih odločitev. Informacije, kot so bruto domači proizvod, inflacijska stopnja in stopnja brezposelnosti, označujejo splošno stanje gospodarstva. Pri analizi stanja pa nas ne zanima le trenutno stanje, ampak tudi kakšna bodo gibanja v prihodnosti. To pa lahko v grobem napovemo glede na pretekla gibanja in trende (Bregar, 2007, str. 68).

V zadnjih nekaj letih je kosovsko gospodarstvo pokazalo bistven napredek pri prehodu na tržno zasnovan sistem, vendar pa so še vedno zelo odvisni od pomoči mednarodne skupnosti in diaspore. Kar 15 do 20 % kosovskega bruto domačega proizvoda predstavljajo nakazila

diaspore, ki se lahko v času finančne krize močno znižajo, saj so kosovski migranti večinoma zaposleni v gospodarskih panogah, ki so trenutno najbolj na udaru (gradbeništvo, avtomobilska industrija) (Europe: Deployment Days; Kosovo and Serbia, 2009, str. 38).

Neučinkovita, komaj obstoječa kmetijska dejavnost je pričakovana - posledica majhnih parcel, omejene mehanizacije, pomanjkanja strokovnih izkušenj in znanja. Gospodarska rast je večinoma pogojena z rastjo zasebnega sektorja. To so predvsem majhna podjetja, ki se ukvarjajo z maloprodajo. Z mednarodno pomočjo je Kosovo privatiziralo 50 odstotkov podjetij v državni lasti po številu in več kot 90 odstotkov po vrednosti (Company Foundation, Taxes and Employment Law in Kosovo, 2007, str. 10).

1. januarja 2002 je evro postal uradna valuta Kosova. To je pomagalo ohraniti nizko stopnjo inflacije. Kosovo je ohranilo proračunski presežek na račun pobiranja davkov in neučinkovitega izvrševanja proračuna (The Use of the Euro in Kosovo, 2005).

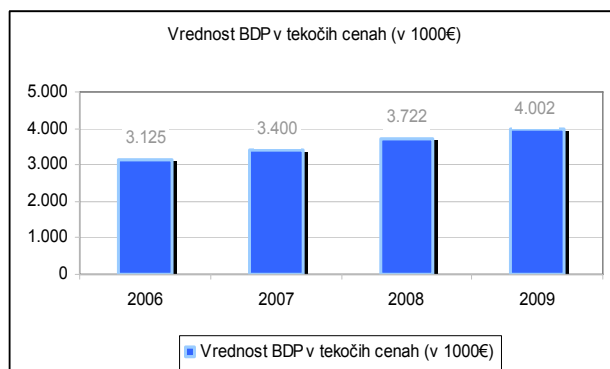
V nadaljevanju bom opisala nekaj ključnih kazalcev, kot so bruto domači proizvod, inflacijska stopnja in stopnja brezposelnosti ter vrednost uvoza in izvoza blaga, ki prikazujejo trenutno in preteklo stanje ter napovedujejo prihodnost kosovskega gospodarstva.

2.2.1 BRUTO DOMAČI PROIZVOD (BDP)

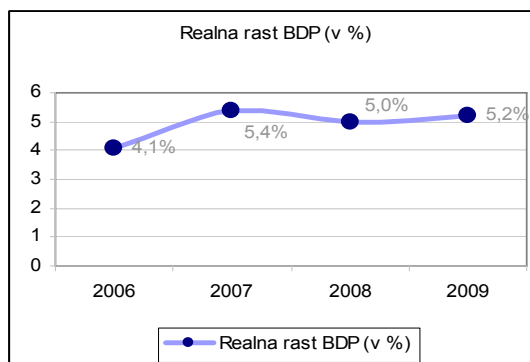
Bruto domači proizvod (BDP) je vsota vrednosti končnih izdelkov in storitev, proizvedenih v nekem gospodarstvu v obdobju enega leta. Eden najpomembnejših kriterijev mednarodnih primerjav gospodarske razvitosti je prav BDP na prebivalca. Treba pa je vedeti, da BDP ni merilo blagostanja v neki družbi, saj so v izračunu BDP upoštevane le dejavnosti, ki gredo skozi organizirane trge. Podjetja morajo spremljati stopnjo rasti BDP doma in na pomembnih tujih tržiščih (Jaklič, 2002, str.11).

V Sliki 2 in 3 so prikazane vrednosti BDP v tekočih cenah in realna rast BDP na Kosovu v obdobju 2006 do 2009.

Slika 2: Vrednosti BDP v tekočih cenah

Slika 3: Realna rast BDP v obdobju 2006-2009 na Kosovu

Opomba: podatki za leti 2007 in 2008 so ocene, za leto 2009 pa napovedi

Vir: Žlogar D. Kosovo analiza, 2008, str. 3.

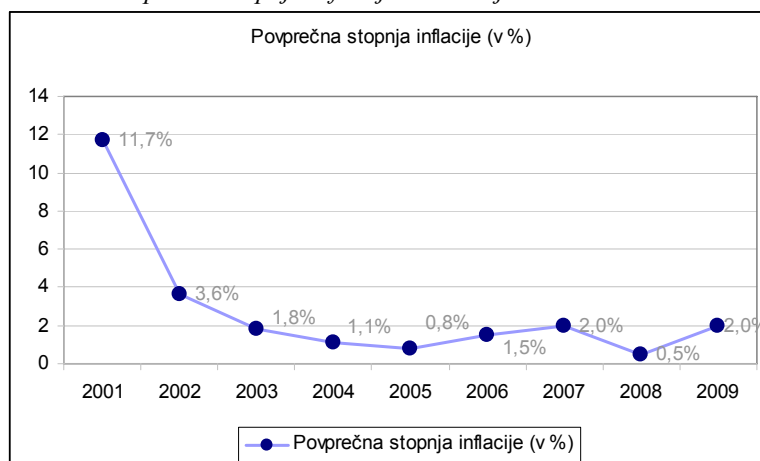
Iz slik 2 in 3 je razvidno, da je BDP v tekočih cenah od leta 2006 naprej rasel in bo predvidoma tudi v prihodnje. Seveda pa bo gibanje odvisno od vpliva finančne krize na države jugovzhodne Evrope. BDP je nižji kot bi lahko bil zaradi zmanjšanja državne porabe, neizkoriščenih sredstev, pridobljenih pri privatizaciji, manj donacij in sredstev mednarodne skupnosti - manj prispevkov in pomoči.

2.2.2 STOPNJA INFLACIJE

Inflacija označuje povečanje splošne ravni cen. Inflacijska stopnja je torej stopnja spremembe splošne ravni cen. Najbolj razširjeno merilo inflacije je indeks prodajnih cen, ki ga označujemo s kratico IPC. IPC meri stroške nakupa standardne košarice dobrin v danem trenutku (Samuelson, Nordhaus, 1992, str. 406-407).

Slika prikazuje povprečno inflacijsko stopnjo na Kosovu v obdobju od 2001 do 2009.

Slika 4: Povprečna stopnja inflacije v obdobju 2001-2009 na Kosovu

Opomba: podatki za leti 2007 in 2008 so ocene, za leto 2009 pa napoved

Vir: Žlogar D., Kosovo analiza, 2008, str. 3,
Monthly Statistics Bulletin, 2008, str. 15.

Vidimo, da je imelo Kosovo vse od leta 2001 naprej nizko inflacijo. Njeno zvišanje so povzročile predvsem višje cene goriva in živilskih izdelkov na svetovnem trgu.

2.2.3 STOPNJA BREZPOSELNOSTI

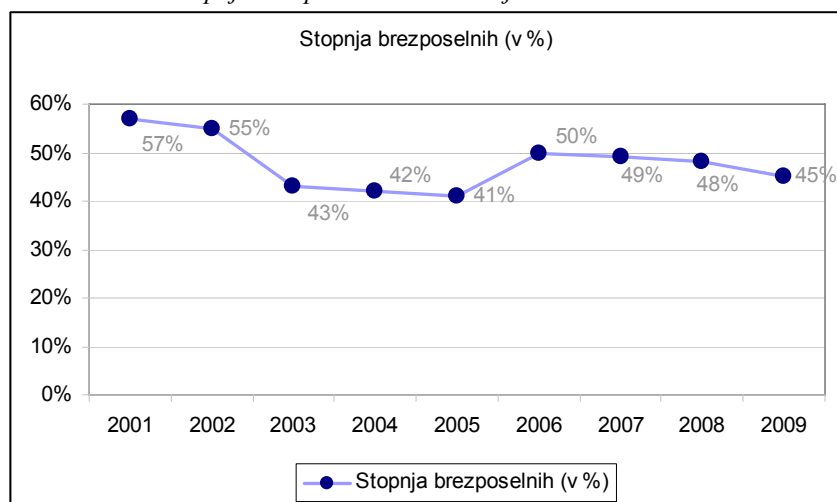
Stopnja brezposelnosti je odstotni delež brezposelnih oseb v aktivnem prebivalstvu. Lahko jo merimo kot anketno brezposelnost; po metodi mednarodne delovne organizacije (ILO) ali pa kot registrirano brezposelnost (Statistični urad Republike Slovenije, 2003).

Več kot 40% brezposelnost na Kosovu predstavlja resen problem in je vzrok odseljevanja, predvsem mlajših in izobraženih kadrov. Kar 47 % brezposelnih oseb je žensk. Sicer pa je

med brezposelnimi največ tistih, ki imajo končano le osnovno šolo, sledijo osebe s srednjo šolo, le majhen odstotek pa je tistih, ki imajo univerzitetno izobrazbo. Število brezposelnih se je v zadnjem letu najbolj zmanjšalo v prištinski regiji, v regiji Mitrovica pa se je malce povečalo. Največja rast brezposelnosti je bila v regijah Prizren, Djakovica in Uroševac (Mesečno poročilo – Kosovo, 2009, str. 2).

Slika 5 prikazuje gibanje stopnje brezposelnosti na Kosovu v obdobju 2001-2009.

Slika 5: Stopnja brezposelnosti v obdobju 2001-2009 na Kosovu

Opomba: podatki za leti 2007 in 2008 so ocene, za leto 2009 pa napovedi

*Vir : Žlogar D. Kosovo analiza., 2008, str. 3 ,
Poročilo o skrbnem pregledu poslovanja, 2007, str 2.*

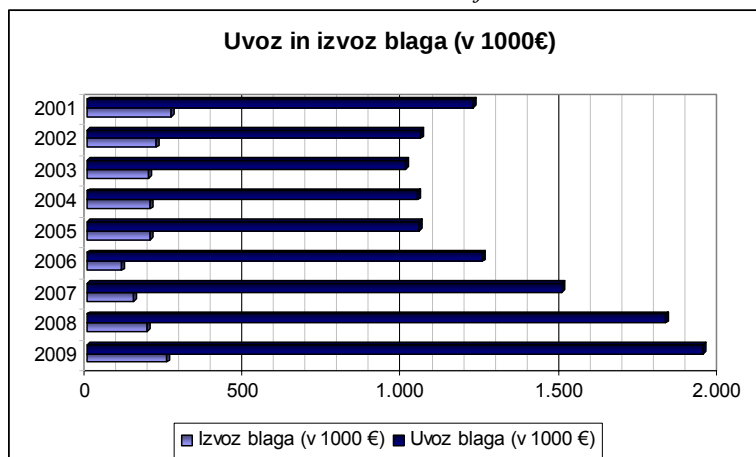
Iz slike 5 je razvidno, da stopnja brezposelnosti od leta 2001 naprej pada, kljub temu, da je v letu 2006 opazen manjši porast. Manjšanje stopnje brezposelnosti lahko pripišemo nekoliko povečanemu zaposlovanju domačih in tujih podjetij, ki so odprla poslovne enote na Kosovu.

2.2.4 IZVOZ IN UVOZ BLAGA

Izvoz blaga predstavljajo vse dobrine, ki jih neko gospodarstvo proizvede in proda v drugo državo. Upoštevamo prodajo blaga in storitev. Uvoz pa so tokovi v nasprotni smeri: pritok blaga iz tuje države v domače gospodarstvo (Samuelson, Nordhaus, 1992, str. 743).

Slika 6 prikazuje vrednosti uvoza in izvoza na Kosovu v obdobju 2001-2009.

Slika 6: Vrednost uvoza in izvoza v obdobju 2001- 2009 na Kosovu

Opomba: podatki za leti 2007 in 2008 so ocene, za leto 2009 pa napovedi

Vir : Žlogar D., Kosovo analiza, 2008, str. 3.

Iz podatkov slike 6 lahko ugotovimo, da je izvoz blaga od leta 2001 do 2006 nekoliko padel, v naslednjih letih pa postopoma narašča. Tudi uvoz blaga je po letu 2001 upadal, vendar je leta 2006 malenkostno presegel vrednost uvoza iz leta 2001, v naslednjih letih pa vztrajno narašča. Opazen je tudi negativen trend: visok uvoz in nizek izvoz.

Med najpomembnejše izvozne in uvozne dobrine spadajo hrana in živali, pijača in tobak, surovine, drva, mineralna goriva, živalska in rastlinska olja in masti, voski, kemikalije ter stroji in transportna oprema. Najpomembnejše države uvoznice in izvoznice so Albanija, Bosna in Hercegovina, države Evropske unije, Švica, Makedonija, Črna Gora, Srbija in Turčija (Quarterly Bulletin of Statistical Office of Kosovo 05/2008, 2008, str. 25).

2.3 SOCIALNO OKOLJE

Analiza socialnega okolja postavlja v ospredje prebivalstvo in njegov vpliv na poslovne odločitve. Ugotavljamo predvsem starostno in spolno strukturo prebivalstva, kako izobraženo je prebivalstvo oziroma stopnjo njihove izobrazbe, kakšen je delež aktivnega prebivalstva, njihove povprečne plače, koliko jih prejema socialno pomoč in kako je zanje poskrbljeno. Pomembno je tudi, kakšen je njihov življenjski stil in nakupne navade. To je le nekaj spremenljivk, ki nam govorijo o socialnem stanju v državi (Bregar, 2007, str. 88).

2.3.1 STAROSTNA IN SPOLNA STRUKTURA

Starostna struktura pomembno vpliva na stanje in prihodnost družbe ter odpira vrsto gospodarskih in družbenih problemov. Relativno visok odstotek starega prebivalstva prinaša povsem drugačne težave kot visok odstotek mladih. Starostna struktura se odraža neposredno v življenjskem slogu in nakupnem vedenju porabnikov. Poleg starostne strukture opazujemo tudi spolno in iz teh vidikov analiziramo demografska gibanja (Bregar, 2007, str. 94-95). Tabela 1 prikazuje spolno in starostno strukturo na Kosovu leta 2006.

Tabela 1: Spolna in starostna struktura prebivalstva v letu 2006 na Kosovu

Starost	Ženske (v %)	Skupaj
0 - 19 let	40.2	42.5
20 - 64 let	54.0	52.0
Več kot 64 let	5.8	5.5
Skupaj	100	100

Vir: Kosovo in Figures 2007, str. 11.

Večina evropskih držav se sooča s problemom starega prebivalstva, Kosovo pa je tukaj izjema. Njegovo prebivalstvo je namreč zelo mlado, saj je več kot tretjina mlajša od 19 let, več kot polovica pa od 64 let. Povprečna starost tako znaša le 22 do 23 let. Samo 5,5 % odstotkov prebivalcev je starejših od 64 let. Delež aktivnega prebivalstva, starega med 15 in 64 let je 61%. Posebnost v prebivalstvu je pomanjkanje moških, starih od 20 do 50 let, predvsem zaradi emigracije iz ekonomskih razlogov (v tej starostni skupini prevladujejo ženske). Velika je tudi razlika med majhnimi otroki, kjer je občutno več dečkov kot deklic. V celotni kosovski populaciji pa moški le za nekaj odstotkov prevladujejo nad ženskami. Pomembno je poudariti tudi dejstvo, da je velik delež prebivalstva od leta 1990 imigriral v Zahodno Evropo (Labour Market Statistics 2007, 2008, str. 11).

2.3.2 STRUKTURA IZDATKOV GOSPODINJSTEV

Življenjski slog prebivalcev se izraža z načinom življenja, preživljanju prostega časa in nakupnimi navadami. V trženjskem raziskovanju nakupnega vedenja analize življenjskih slogov pomagajo odkrivati, kdo so porabniki posameznih skupin izdelkov in storitev ter kakšne so njihove značilnosti. Izhodiščni vir za analizo življenjskega sloga je Anketa o porabi gospodinjestev (Bregar, 2007, str. 110). Naslednja tabela prikazuje strukturo gospodinjskih izdatkov v obdobju 2003-2006 na Kosovu.

Tabela 2: Struktura izdatkov gospodinjestev v obdobju 2003-2006 na Kosovu

Skupni izdatki gospodinjestev (v %)				
	2003	2004	2005	2006
Hrana in brezalkoholne pijače	48	43	40	39
Alkohol in tobak	3	3	4	4
Oblačila in obutev	5	5	6	6
Stanovanje, voda, elektrika, plin	29	31	31	31
Pohištvo	4	3	4	3
Zdravje	1	2	2	2
Transport	4	5	6	6
Komunikacije	1	2	2	2
Rekreacija	1	1	1	1
Izobraževanje	1	1	1	1
Hotelirstvo in restavracije	1	1	1	2
Drugo	2	2	3	3
Skupaj	100	100	100	100

Vir: Statistics of living standard 2006, str. 18.

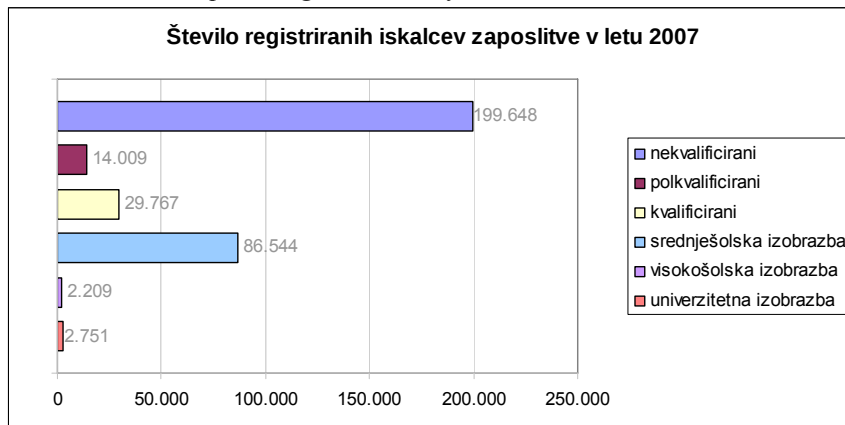
Kot je razvidno iz tabele 2, največji delež izdatkov predstavljajo nakupi hrane in brezalkoholnih pijač ter plačila za stanovanje, vodo, elektriko in plin; torej osnovnih življenjskih dobrin. Primerjava podatkov posameznih let pokaže, da se delež stroškov za hrano in pijačo v skupnih stroških postopno niža, povečujejo pa se transportni in komunikacijski stroški.

2.3.3 ISKALCI ZAPOSLOTITVE

Število iskalcev zaposlitve na Kosovu se vsako leto povečuje. Leta 2007 jih je bilo približno 335.000, kar je 2,6 % več kot leto prej. Še večji problem, kot je rast števila iskalcev zaposlitve, pa je, da jih je več kot 90 % registriranih brezposelnih že več kot 12 mesecev. Več kot 80 % iskalcev je mlajših od 40 let. To bi lahko pomenilo, da je Kosovo primerno za delovno intenzivno industrijo. Povprečno število registriranih iskalcev zaposlitve v zadnjih štirih letih je znašalo okoli 28.000 na leto, medtem ko se je število novih delovnih mest v zadnjih štirih letih povečalo za približno 7.700 na leto, torej je več kot 20.000 iskalcev ostalo brezposelnih. Glavni ponudnik novih delovnih mest je zasebni sektor, ki je leta 2007 predstavljal celih 70 % razpisanih delovnih mest (Quarterly bulletin 05/2008 of Statistical Office of Kosovo, 2008, str. 18).

Naslednja slika prikazuje število iskalcev zaposlitve v letu 2007 - glede na kvalificiranost oziroma izobrazbo.

Slika 7: Število iskalcev zaposlitve glede na kvalificiranost in izobrazbo v letu 2007 na Kosovu

Vir: Investing in Kosovo, 2008, str. 28.

Iz slike 7 razberemo, da je največje število iskalcev zaposlitve nekvalificiranih, sledijo jim tisti s končano srednjo šolo, za njimi je majhen delež kvalificiranih in tistih, ki imajo visokošolsko ali celo univerzitetno izobrazbo. Podjetja, ki zaposlujejo delavce na Kosovu, prihranijo čas in denar, saj je zaposlovanje zelo enostavno v primerjavi z ostalimi razvitejšimi državami, pa tudi stroški delovne sile so nizki - povprečna mesečna plača znaša le 236 evrov (Investing in Kosovo, 2008, str. 28).

2.3.4 POVPREČNA NETO PLAČA

Povprečna mesečna plača je povprečni znesek, ki ga kot plačilo za mesec dela prejmejo zaposleni pri pravni osebi. Neto plača je bruto plača, ki so ji odšteti prispevki za socialno varnost in akontacija davka od osebnih prejemkov (Statistični urad Republike Slovenije, 2005). Iz tabele 3 so razvidne povprečne mesečne neto plače po posameznih dejavnostih v obdobju 2003 do 2007 na Kosovu.

Tabela 3: Povprečne mesečne neto plače po posameznih dejavnostih v obdobju 2003-2007 na Kosovu

Povprečne mesečne neto plače po posameznih dejavnostih (v €)					
Dejavnost	2003	2004	2005	2006	2007
Splošne dejavnosti	181	200	200	212	225
Javni red in varnost	203	207	206	206	219
Izobraževanje	155	166	174	175	191
Zdravstvo	151	163	169	166	164
Podjetništvo	180	198	203	195	189
Rekreacija in kultura	180	189	195	194	202
Stanovanja	174	178	184	185	178
Okolje	196	213	222	223	221
Letno povprečje	167	189	194	195	199

Vir: Kosovo in Figures, 2007, str. 15.

Iz teh podatkov lahko ugotovimo, da so plače dokaj nizke, kar posledično pomeni seveda nižji življenjski standard, ki pa se iz leta v leto vendarle povečuje. Najvišje plače imajo zaposleni v okoljevarstvenih dejavnostih in dejavnostih, povezanih z zagotavljanjem javne varnosti in reda. Opaziti je tudi, da so plače v izobraževalnih ustanovah nižje kot v katerikoli drugi dejavnosti.

Na Kosovu so davki na dohodek zelo nizki. Njihova povprečna stopnja je leta 2006 znašala okoli 5 % na bruto plačo. Plače tudi niso obremenjene s socialnimi prispevki, kot je to v drugih državah. Obvezen prispevek je zgolj prispevek za pokojninski varčevalni račun, za katerega prispeva delodajalec 5 % in zaposleni 5 % od bruto plače. Plače na Kosovu se razlikujejo glede na to, katero dejavnost opravlja podjetje, kjer je posameznik zaposlen, razlikujejo pa se tudi glede na to, ali podjetje spada v javni ali zasebni sektor. Tako je povprečna plača v zasebnem sektorju leta 2007 znašala 211 evrov, minimalna plača 150 evrov, maksimalna 2500 evrov, medtem ko se je povprečna plača v javnem sektorju v istem letu gibala okoli 190 evrov, minimalna plača je znašala 130 evrov, najvišja pa 1250 evrov (Kosovo in Figures, 2008, str. 15).

2.3.5 PREJEMNIKI SOCIALNE PODPORE

Tabela 4 prikazuje število družin in njihovih družinskih članov na Kosovu, ki so leta 2007 prejemale socialno pomoč.

Tabela 4: Število družin s povprečnim številom članov, ki so prejemale socialno pomoč v letu 2007 na Kosovu

Regija	Število družin	Število članov na družino
Gjilan	6.092	4,3
Mitrovica	11.376	3,9
Peč	6.445	4,4
Priština	11.457	4,5
Prizren	5.199	4,5
Skupaj/povprečje	40.569	4,3

Vir: Kosovo in Figures,, 2007, str. 13.

Iz tabele 4 lahko razberemo, da je povprečno število družinskih članov v družinah, ki prejemale socialno pomoč 4,3 člana. Največje število socialno ogroženih družin živi v glavnem mestu Prištini in v Mitrovici, saj sta to tudi mesti z največ prebivalci.

Kosovski državljani so najrevnejši v Evropi, saj povprečni letni dohodek na prebivalca znaša le 1.400 evrov. To je približno ena tretjina letnega dohodka prebivalcev sosednje Albanije. Z upoštevanjem meje 45 evrov mesečno na osebo, določene s strani Organizacije za ekonomsko sodelovanje in razvoj (angl. Organisation for Economic Co-operation and Development – OECD), je bil leta 2008 delež revnega prebivalstva skoraj 45 odstotkov, od tega je bilo približno 15 odstotkov zelo revnega prebivalstva. Problem revščine je veliko opaznejši zunaj mestnih središč, saj skoraj dva od treh revnih prebivalcev živita v podeželskem okolju. Stopnja revščine je regionalno različno porazdeljena. Trije od petih revnih prebivalcev živijo v treh regijah: v Mitrovici, Prištini in Prizrenu (Kosovo Poverty Assessment Report, 2009).

2.4 TEHNOLOŠKO OKOLJE

Vlaganje v raziskave in razvoj ter tehnološki napredek so odločilni dejavniki gospodarske rasti. Velike spremembe v tehnologiji imajo vedno večji vpliv na poslovni svet. Predvsem je pomemben pojav novih izdelkov in storitev, odkrivanje novih trgov in novih proizvodnih metod (Jaklič, 1999, str. 113).

V nadaljevanju predstavljam nekaj kazalcev stopnje tehnološke razvitosti Kosova, inovacijskih potencialov in možnosti nadaljnega razvijanja tehnologije.

2.4.1 REGISTRIRANA PODJETJA NA KOSOVU

Tabela 5 prikazuje deleže registriranih podjetij na Kosovu - po posameznih dejavnostih - v letih od 2005 do 2008.

Tabela 5: Deleži registriranih podjetij po posameznih dejavnostih v letu 2007

Delež registriranih podjetij po dejavnostih (v %)				
Dejavnost	2005	2006	2007	2008
Kmetijstvo, lov in gozdarstvo	2,4	3,0	3,8	1,7
Ribolov	0,0	0,0	0,1	0,0%
Mineralna in rudarska industrija	0,2	1,6	0,7	0,9
Predelovalna industrija	8,2	7,7	8,6	10,5
Dobava elektrike, vode in plina	0,2	0,1	0,4	0,2
Gradbeništvo	5,2	4,9	5,7	7,6
Trgovina na debelo ni drobno, avtomehanika	40,3	41,1	41,1	43,6
Hoteli in restavracije	18,1	11,2	10,3	10,5
Transport in telekomunikacije	13,5	13,4	10,5	10,0
Finančne storitve	0,3	0,9	0,7	0,5
Nepremičnine in podjetniška dejavnost	2,0	6,7	9,8	7,1
Javna zaščita, administracija in nujna socialna pomoč	0,2	0,6	0,3	0,3
Izobraževanje	0,7	0,7	0,8	0,3
Zdravstvo	2,0	2,2	2,2	1,4
Druge družbene in osebne dejavnosti	6,5	5,7	5,7	5,3
Skupaj	100,0	100,0	100,0	100,0

Opomba: podatek za leto 2008 je samo za prvo četrtletje

Vir: Quarterly Bulletin 05/2008, str. 17-18.

Iz tabele 5 je razvidno, da med registriranimi podjetji na Kosovu prevladujejo tista, ki se ukvarjajo s trgovino na debelo in drobno ter avtomehanične delavnice. Delež registriranih podjetij v omenjenih dejavnostih se je od leta 2005 do 2008 vztrajno povečeval. Prevladujoč delež podjetij omenjene dejavnosti pa ne prispeva veliko k tehnološkemu razvoju države, saj so panoge le malo tehnološko inovativne.

2.4.2 BANČNI SEKTOR

Bančni sektor na Kosovu je dobro razvit, predvsem na račun vstopa tujih bank. S tem se povečuje konkurenca in zaupanje uporabnikov, povzroča pa tudi zmanjšanje sicer zelo visokih obrestnih mer (12%), ki zavirajo gospodarsko dejavnost. S povečanjem števila bančnih podružnic na Kosovu se je povečalo tudi število bankomatov in terminalov Point Of Sales (POS). Junija 2007 je bilo v uporabi 148 bankomatov in 1978 terminalov POS; to je vodilo v občutno povečanje plačil prek slednjih; približno 30 % več kot junija 2006. Število uporabnikov se je skoraj podvojilo, število transakcij pa potrojilo. Število bančnih računov je konec leta 2006 znašalo 731.712 (od tega 673.965 računov fizičnih oseb), kar je za 92.159 več kot konec leta 2005. Delež prebivalcev, ki so imeli odprt bančni račun, je junija 2006 znašal 33,7 %, medtem ko je junija 2005 znašal le 22,2 %. Vsi ti podatki kažejo, da se je med uporabniki povečalo zaupanje v bančne storitve, vse bolj pa uporabljajo tudi e-bančne storitve (Directorate for Economic Analysis and Statistics, 2008, str. 15).

2.4.3 INFORMACIJSKA TEHNOLOGIJA

Kosovski informacijsko tehnološki (IT) sektor je od konca vojne leta 1999 skupaj s ponudniki internetnih storitev dosegel velik napredek. Kosovska podjetja v IT sektorju, ki jih pred desetimi leti sploh še ni bilo, danes ponujajo zelo kakovostne storitve in najnovejšo tehnologijo domačim in tujim kupcem, ki želijo pogodbeno oddati delo oddelkov programskega razvoja in centrov za pomoč zunanjemu izvajalcu. Kosovska podjetja ponujajo odličen razvoj programov, upravljanje s podatki, vzpostavljanje podpornih centrov in drugih svetovalnih dejavnosti po ugodni ceni (Kosovo Automotive and High Technology Potential, 2008).

2.4.4 KOSOVSKE POSLOVNO-TEHNOLOŠKE CONE

Poslovno-tehnološke cone predstavljajo prostorsko, ekonomsko, poslovno in tehnološko infrastrukturo, ki omogoča razvoj podjetništva na Kosovu in pritek neposrednih tujih investicij. Do konca leta 2015 naj bi Kosovo pridobilo 20 novih con, ki bodo v osmih letih postale generator ekonomskega in podjetniškega razvoja posameznih lokalnih skupnosti. Omogočale bodo enake pogoje za podjetnike v vseh predelih Kosova. Vzpostavitev poslovno tehnoloških con omogoča tudi prenos znanja in tehnologij, proizvodnih in storitvenih programov ter dobrih praks (Poslovno – tehnološke cone JV Evrope, 2008, str. 4).

2.5 UGOTOVITVE ANALIZE

Analiza PEST je za kosovsko poslovno okolje razkrila nekaj ugodnih in neugodnih značilnosti. Najpomembnejše prikazujem v naslednji tabeli:

Tabela 6: Najpomembnejše značilnosti okolij na Kosovu

Okolje	Ugodne značilnosti	Neugodne značilnosti
Politično okolje	- jasna zakonodaja, usklajena s standardi EU - skrb za varnost - zakon o tujih investicijah	- obstoj sive ekonomije in korupcije - slabi mednacionalni odnosi - nečlanstvo v mednarodnih organizacijah
Ekonomsko okolje	- velik delež mlade delovne sile - nizka inflacijska stopnja - valuta evro - postopno naraščanje izvoza	- visoka brezposelnost - velika odvisnost od finančne pomoči mednarodne skupnosti - vpliv finančne krize - visok uvoz, nizek izvoz
Socialno okolje	- velik delež mladega prebivalstva - izobražena delovna sila - nove zaposlitve v zasebnem sektorju - postopno višanje povprečne mesečne plače	- veliko število prejemnikov socialne pomoči - nizke povprečne mesečne plače - odseljevanje prebivalstva - večanje števila iskalcev zaposlitve
Tehnološko okolje	- možnosti za razvoj visoke tehnologije v industriji - oblikovanje poslovno-tehnoloških con - povečanje uporabe e-bančništva - razvijanje informacijske tehnologije	- velik delež registriranih podjetij v panogah, ki niso visoko tehnološko razvite - potreben je nadaljnji razvoj telekomunikacij

3 PRILOŽNOSTI IN IZZIVI

3.1 PRILOŽNOSTI ZA ZUNANJE INVESTITORJE

Ena izmed prioriteten nalog kosovske vlade je spodbujanje tujih neposrednih naložb. Te so v obdobju od leta 1999 do 2007 znašale 750 milijonov evrov. Med prednostni investiranja na Kosovu vlada poudarja nizke davke, hitro registracijo podjetij, jasno zakonodajo, ki je v celoti usklajena z evropsko, ter fleksibilno in mlado delovno silo. V nadaljevanju navajam glavne razloge za vlaganje sredstev v gospodarstvo na Kosovu.

3.1.1 GLAVNI RAZLOGI ZA INVESTICIJE NA KOSOVU

Osrednja lega v regiji

Kosovo leži v osrčju Balkana in predstavlja 2 milijonsko tržišče z dobrimi avtocestnimi, železniškimi in zračnimi povezavami z bližnjimi in oddaljenimi državami, s čimer se obseg potencialnega trga poveča na 100 milijonsko tržišče celotne jugovzhodne Evrope (Investing in Kosovo, 2008, str. 22).

Obsežna sredstva

Kosovo ima zavirljiv obseg človeških in naravnih virov. Med bogate naravne vire sodijo rude (lignit, cink, svinec) in rodovitna kmetijska območja. Človeški vir pa je mlada in motivirana delovna sila, z močnim podjetniškim duhom, s sposobnostmi in širokim spektrom znanja vseh glavnih evropskih jezikov. Kosovo ima najmlajše prebivalstvo v Evropi, saj je več kot 70 % prebivalcev starih manj kot 35 let. Številni so študirali v tujini in se sedaj z znanjem in motiviranostjo vračajo na Kosovo (Kosovo Automotive and High Technology Potential, 2008).

Dobre investicijske priložnosti

Kosovsko institucionalno okolje podpira podjetja s prostim vstopom na trg Evropske unije in na trge neposrednih sosednjih držav. Lažje poslovanje omogočajo tudi moderne institucije, ki se ukvarjajo izključno s podporo podjetjem, ter hiter in enostaven postopek registracije podjetij. Zakonodaja je sodobna in v skladu s predpisi Evropske unije. Uradna valuta Kosova je evro, kar zmanjšuje valutna tveganja v evrskem območju. Dodatna vzpodbuda je moderna investicijska zakonodaja, ki omogoča enak investicijski režim za domače in tuje investitorje. Vsebuje določila o racionalnem ravnanju, garancijah za neomejeno uporabo prihodka, o prepovedih favoriziranja in diskriminacije ter zaščiti pred razlaščanjem (Perritt, 2009).

V zadnjem času je prišlo do porasta zanimanja tujih investitorjev. Leta 2004 je bilo na Kosovu 593 podjetij, ki so bila v tujem ali mešanem lastništvu. Investicije izhajajo predvsem iz Makedonije, Srbije, Črne gore, Turčije, Albanije, Kitajske, Nemčije, Slovenije in Italije.

Več kot 90 % tujih investicij je namenjenih podjetjem z manj kot 10 zaposlenimi (Investing in Kosovo, 2008, str. 21).

Iz več vidikov je Kosovo že zdaj najprivlačnejše poslovno okolje v regiji. Obsežen potencial v rudarstvu, energiji, kmetijstvu in živilsko-predelovalni industriji predstavlja lepo priložnost zasebnim investitorjem. Kosovska vlada in UNMIK pa delujeta v smeri še večjega izboljšanja investicijske klime. Trenutno Kosovo uživa ustaljeno ekonomsko rast (Žlogar, 2008, str. 5).

Nizki davki

Kosovo ima v jugovzhodni Evropi najnižje davke. Davek na dodano vrednost je 15%, medtem ko za določeno kmetijsko blago znaša celo 0 %. Izvozniki so upravičeni do popolnega povračila davka na dodano vrednost. Znižana tarifna stopnja za uvoz znaša 10 %, uvoz določenega kapitalskega in posredniškega blaga pa je davka oproščen (ECIKS, 2008a).

3.1.2 ZAVAROVALNIŠKA DEJAVNOST

Zavarovalniška dejavnost je še dokaj nerazvita. Hitro se razvija na področju avtomobilskih in življenjskih zavarovanj (Directorate for Economic Analysis and Statistics, str. 15). Nerazvitost te panoge je odlična priložnost za tuje zavarovalnice, ki bi lahko začele odpirati svoje poslovalnice na Kosovu in s tem zadovoljile naraščajoče, zaenkrat nepokrito, povpraševanje.

3.1.3 GRADBENIŠTVO

Zaradi povojne obnove je zelo aktivna panoga gradbeništvo, ki pa se sooča s pomanjkanjem finančnih sredstev, z nizko donosnostjo, izpadi električne energije, birokracijo in s prevelikim vmešavanjem države (United States Agency for International development, 2002)

3.1.4 AVTOMOBILSKA INDUSTRIJA

Kosovo ima veliko možnosti ustvariti močno, visoko tehnološko razvito in konkurenčno avtomobilsko industrijo. Z velikimi uspehi v slednji in znatnim porastom informacijske tehnologije Kosovo počasi postaja pomemben poslovni del regije. Začetki avtomobilske industrije na Kosovu segajo v šestdeseta leta, ko so bila ustanovljena prva podjetja, ki so se ukvarjala z avtomobilskimi komponentami večjega obsega. Sprva so se podjetja ukvarjala z izdelavo različnih avtomobilskih delov za jugoslovanska vozila, kmalu pa so prodrli tudi na tuje trge in začela sodelovati z znanimi evropskimi in ameriškimi izdelovalci avtomobilskih komponent. Trenutno je prodaja teh izdelkov nizka, a obstoječa industrija ima velik obseg znanja, in ponovno vzpostavljene povezave z nekdanjimi partnerji bodo omogočile ponoven razvoj in večjo konkurenčnost podjetij v tem sektorju. Povezovanje avtomobilske industrije s srednjo in vzhodno Evropo vzbuja vedno več zanimanja za investitorje in poslovne partnerje,

ki si želijo izkoristiti vedno večje priložnosti v regiji (Kosovo Automotive and High Technology Industry, 2008).

3.1.5 INFORMACIJSKA TEHNOLOGIJA

Čeprav ima Kosovo v regiji najvišjo stopnjo uporabnikov interneta, je povpraševanje veliko večje od ponudbe, kar predstavlja veliko priložnost za tuje investitorje. Za vlaganje je privlačna stacionarna telefonija, vedno bolj pa tudi telefonija prek interneta in kabelska televizija (ECIKSb, 2008).

3.2 PRILOŽNOSTI ZA DRŽAVO

Osamosvojitve Kosova od Republike Srbije je zahtevala oblikovanje političnih institucij in izboljšanje delovanja družbenih institucij, ki skrbijo za izobraževanje, družbeno blaginjo in pokojnine (Barber, 2008).

Več kot 800 milijonov evrov sredstev Kosova iz privatizacijskega, pokojninskega, državnega sklada in sklada CBAK je lociranih zunaj Kosova. Z ureditvijo političnega statusa Kosova pričakujejo pritekanje teh sredstev nazaj v kosovski gospodarski in bančni sistem. To bi pomenilo velik potencial za spodbudo razvoja gospodarstva in bančnega sistema. Večja vlaganja tujih investorjev bodo pozitivno vplivala na zmanjšanje brezposelnosti, uresničitev predvsem tehničnih projektov pa izboljšalo infrastrukturo in telekomunikacijsko omrežje (Monthly Statistics Bulletin, 2008, str. 15).

Za Kosovo je bilo julija 2008 zbranih 1,2 milijarde evrov pomoči za gradnjo infrastrukture in vzpostavitev državnih institucij. Pomoč je usmerjena v projekte izobraževanja javne uprave, v raziskovanje, preprečevanje sporov in izobraževanje na področju stanovanjske politike. Na ta način bo Kosovo doseglo družbeni in gospodarski razvoj, z vsemi pogoji za rast, vlaganja in nova delovna mesta (Reuters, 2008).

Na področju gospodarstva se kažejo priložnosti pri obnavljanju in izgradnji infrastrukture, ki jo je zaradi posledic vojne treba obnoviti oziroma se z razvojem vključiti v prometne tokove na Balkanu. Velik potencial predstavljajo ocenjene zaloge energetskega virov, kjer bi bilo smiselno sredstva vložiti v racionalno izkoriščanje obstoječih energetskega objektov in v izgradnjo nove termoelektrarne. Ob uspešni uresnitvi teh projektov bi imelo Kosovo dovolj energije za svojo oskrbo, postopoma pa bi postalo največji izvoznik električne energije na Balkanu.

Med ključna področja, ki bodo v naslednjih letih predstavljala možnosti za investicijske vloške, spada tudi finančno področje, predvsem zavarovalništvo in deloma bančništvo, saj so

zavarovalniške storitve slabo razvite in ne zadovoljujejo potreb prebivalstva in gospodarstva. Sodoben razvoj v vseh panogah temelji na dobro razviti informacijski tehnologiji in telekomunikacijah, zato je to ena od panog, kjer se odpirajo možnosti za vlaganje tujih investorjev. Tukaj ni potrebno le vlaganje finančnih sredstev, temveč tudi prispevek znanja, izkušenj in pomoč strokovnjakov.

3.3 IZZIVI

Kosovo se kot nova evropska država sooča s številnimi izzivi, zato si je za obdobje od leta 2009 do leta 2011 zastavila štiri pomembne cilje: povečanje gospodarske rasti, uspešno uresničitev Ahtisaarijevega načrta, odgovorno vodenje države in socialno stabilnost ter zmanjšanje revščine. Velik problem predstavlja predvsem slednje, saj pod pragom revščine živi skoraj 45 % prebivalstva; njihov dohodek znaša manj kot 1,5 evra na dan (Žlogar, 2008, str. 17).

Kosovo je zaradi svoje politične nejasnosti še vedno precej nevarna naložba. Poleg politične negotovosti pa obstajajo dvomi tudi glede lastništva podjetij. Precej podjetij, ki deluje na Kosovu je še vedno v srbski lasti, nekatera pa so tudi precej zadolžena, kar povzroča nezanimanje Evropske unije in drugih držav za investiranje na Kosovu (Rajbar, 2007, str. 1).

Pomembnejši problem predstavlja tudi kosovski dolg v tujini, ki znaša okoli 110 milijonov evrov. Prav tako je zaskrbljujoč srbski kapital na kosovskih tleh. Vrednost srbskega premoženja v državi ocenjujejo na okoli 171 milijard evrov. Pod kosovsko oblastjo se je znašla tudi vsa državna lastnina, gozdovi, infrastruktura in podobno (Miler, 2008).

Finančna kriza še nima neposrednega vpliva na kosovski bančni sistem in gospodarstvo, se pa že kažejo posredni vplivi kot na primer večja previdnost vlagateljev iz tujine. Na slabše gospodarske razmere pa opozarja tudi zmanjšanje obsega poslovanja malih podjetij. Vlada je sprejela proračun za leto 2009, v katerem namenja 200 milijonov evrov za različne ukrepe reševanja finančne krize (NLB, 2009).

Kosovo je med najbogatejšimi rudnimi območji v tem delu Evrope. Finančna kriza je negativno vplivala predvsem na proizvajalce kovin. Tako ima eno največjih kosovskih podjetij, Ferronikel, velike težave zaradi padca cene niklja na svetovnem trgu. Najverjetneje se bodo socialni problemi in brezposelnost zaradi krize v prihodnje le še povečevali (Shala, 2009).

4 SLOVENSKA PODJETJA NA KOSOVU

Nekatera slovenska podjetja so se že odločila za poslovanje na Kosovu, vendar pa je glede na rezultate vprašalnika Regionalne gospodarske zbornice Celje (2008) to eden tistih trgov, za katerega si podjetja želijo več informacij o davkih, zaposlitvenih možnostih, carinskih predpisih in registraciji podjetij. Slovenska podjetja se na Kosovu spopadajo s problemi »vdorov« politike in nacionalizma v poslovanje, s konkuriranjem cenenega blaga oziroma nelojalno konkurenco in zlorabo blagovnih znamk. Pojavlja se tudi že upadanje kupne moči prebivalstva in nelikvidnost podjetij.

V letu 2007 so slovenska podjetja na Kosovo izvozila za 70,9 milijona evrov blaga, kar je v celotnem slovenskem izvozu predstavljalo 0,37 %, uvozila pa za 4,7 milijonov evrov blaga, kar je le 0,02 % celotnega uvoza. Glavni slovenski izvozniki na Kosovo so leta 2007 bili Gorenje, Droga Kolinska, Krka, Henkel Slovenija, Merkur in Sava Tires. Glavni uvozniki pa so bili Pivovarna Laško, Helios, Jelovica, Color in Alpe Adria International. Pomembno podporo slovenskim izvoznikom in investitorjem nudi Slovenska izvozna in razvojna banka. Na kosovskem trgu je prisotna tudi Nova Ljubljanska banka, ki je konec leta 2007 združila dve kosovski banki v NLB Priština. Omenjena banka ponuja slovenskim podjetjem svetovanje in storitve na finančnem trgu, pomoč pri investiranju ter izvajanje vseh bančnih poslov za prebivalstvo (Škerl, 2008).

Slovenskim podjetjem se ponujajo dobre priložnosti pri pridobivanju poslov in podizvajalstva na mednarodnih razpisih državne obnove, na področju zavarovalništva in leasinga, v energetiki, živilski, lesni industriji in ekologiji (Rajbar, 2007, str. 1).

Slovenija je v letu 2007 vložila v naložbe na Kosovu 240 milijonov sredstev. Daleč največji vlagatelj je Telekom Slovenije, ki je 63-odstotni lastnik podjetja Ipko, izvajalca storitev fiksne, mobilne telefonije in širokopasovnega interneta. Telekom je vložil v podjetje že 200 milijonov evrov, kar je tudi največja tuja naložba na Kosovu. V prihodnjih petih letih namerava doseči 50-odstotni tržni delež v mobilni telefoniji in milijon naročnikov. Koncern Intereuropa je na kosovskem trgu že vrsto let, s postavitvijo novega logističnega terminala v Prištini pa je svojo navzočnost še okrepila. Na Kosovu je prisotna tudi Pivovarna Laško, ki je skupaj z lokalnim partnerjem ustanovila Birra Peja. Komunikacijska agencija Pristop je leta 2008 na Kosovu ustanovila podjetje Pristop Kosova, v dveh letih pa bi naj postali vodilna agencija na Kosovu (Žlogar, 2008, str. 8).

Slovenija je Kosovu leta 2007 namenila 1,3 milijone evrov pomoči za projekte izobraževanja javne uprave, raziskovanja, preprečevanja sporov, psihosocialne pomoči otrokom in izobraževanja na področju stanovanjske politike (Za Kosovo zbrali 1,2 milijarde evrov, 2008, str. 1).

Po besedah Franja Bobinca, predsednika uprave Gorenja, si vsa slovenska podjetja na Kosovu želijo, da trenutne razmere ne bi dolgoročno vplivale na poslovanje podjetij, ki že delujejo na tržišču Srbije in Kosova. Porabniki in poslovni partnerji bi morali razumeti, da so podjetja tam partnerji in ne le prodajalci nečesa. Podjetja zaposlujejo ljudi in pritiski Srbije na ta podjetja so slabi za njih same (Trampuš, 2008).

Predsednik uprave Merkurja, Bine Kordež, pravi, da si v Merkurju želijo razmer, v katerih bodo uspeh ali neuspeh podjetja določali kupci, saj se ti vedejo racionalno in izberejo ponudnika, ki jim za isto ceno ponudi največ. Pričakuje, da bodo politiki s svojimi odločitvami našli kompromise, ki bodo gospodarstvu obeh držav omogočili nadaljnji razvoj (Trampuš, 2008).

Slovenska podjetja s svojimi investicijami dokazujejo, da verjamejo v prihodnost Kosova. Gre za eno največjih slovenskih investicij v tujini. Izvoz znanja in tehnologije ter prinašanje najsodobnejše internetne in komunikacijske tehnologije predstavlja osnovo za sodobno gospodarjenje (Knez, 2007).

SKLEP

Na Kosovu že drugo desetletje delujejo mednarodne organizacije, ki pomagajo vzpostavljati pravno državo. Razvoj politične skupnosti in gospodarstva še vedno močno zavirata kriminal in korupcija, revščina ter 50-odstotna brezposelnost. Zaradi nezmožnosti najemanja posojil in slabega privabljanja tujih poslovnih partnerjev na kosovski trg se je razvila siva ekonomija. Kosovo je danes dva milijonska država, katere BDP se suče okoli treh milijard evrov.

Z analizo podatkov, opazovanjem trenutnih razmer in upoštevanjem mnenj glavnih gospodarskih akterjev sem ugotovila, da je kosovsko prebivalstvo dinamično in ima prilagodljivo delovno silo. Mnogi mladi odidejo na izobraževanje v tujino, po študiju se vrnejo domov, kjer pa ne dobijo zaposlitve. Zato tuja podjetja na Kosovu pomenijo priložnost za številne brezposelne, saj odpirajo nova delovna mesta, s čimer počasi povečujejo splošni življenjski standard na Kosovu.

Sprejeli so vrsto dokaj jasnih zakonov, usklajenih z evropsko regulativo. Z namenom pridobivanja tujih investorjev so pripravili tudi dober zakon, ki ureja, izenačuje pravice in obveznosti tujih vlagateljev z domačimi investitorji. Vseeno pa zaradi prisotnosti korupcije, trgovine na črno, predvsem tihotapljenja orožja, cigaret in celo belega blaga, nastajajo težave pri uresničevanju in spoštovanju zakonodaje. Neurejeni mednacionalni odnosi še vedno predstavljajo tempirano bombo, zlasti na mejnih območjih, in negativno vplivajo na gospodarski razvoj - del finančnih sredstev in človeških virov namreč namenjajo za reševanje teh perečih problemov.

Pomembno prednost na finančnem trgu predstavlja dejstvo, da na Kosovu uporabljajo kot domačo valuto evro. To pomeni, da ne bodo potrebna tveganja, stroški in številne aktivnosti, kakršne bo zahtevala menjava obstoječe valute v evro v sosednjih balkanskih državah. Nasprotno pa ne vključenost Kosova v mednarodne finančne organizacije otežuje sodelovanje na mednarodnem trgu in v bančnem sistemu.

Nedvomno je bilo Kosovo v zadnjih nekaj letih deležno hitrega razvoja na več področjih, a tradicionalne slabosti še vedno obstajajo. Slabi mednacionalni odnosi znotraj države, koncentracija finančne moči v večjih mestih, korupcija in obstoj sive ekonomije, velika odvisnost prebivalstva od nakazil diaspore povzročajo neenakomeren in počasen razvoj države. Ta nasprotja so vidna že ob kratkem obisku na Kosovu, kjer lahko na eni strani glavne ulice v Prištini obiščemo trgovine prestižnih blagovnih znamk, le nekaj deset kilometrov iz glavnega mesta pa predstavlja vir preživetja večine prebivalcev kmetijstvo.

Pomembna prioriteta za Kosovo je dokončanje projektov, ki bodo zagotovili nova delovna mesta in Kosovu omogočili boljši položaj v mednarodnem gospodarstvu. Gre predvsem za projekte obnovitve in izgradnje infrastrukture, energetske samooskrbo in izgradnjo novih objektov, ki bi omogočili izvoz električne energije.

Ključna področja za vlaganja predstavljajo zavarovalništvo, bančništvo, razvoj informacijske tehnologije in telekomunikacij. Ravno na teh področjih, ki zahtevajo poleg vlaganja finančnih sredstev tudi visoko usposobljene strokovnjake, vidim priložnosti za slovenska podjetja. Drugo področje, kjer lahko izkoristimo naše znanje in izkušnje, je gradbeništvo, kjer bi morala slovenska podjetja sodelovati na vseh razpisih. Pri tem je zelo pomembno dobro sodelovanje z lokalnim partnerjem, ki pozna okolje, jezik, kulturne posebnosti in način razmišljanja domačega prebivalstva.

Kosovo podpira slovenske in druge naložbe iz tujine in jih želi v prihodnosti še povečati. Glavne prednosti za tuje vlagatelje predstavljajo nizki davki, investitorjem prijazna zakonodaja, osrednja lega v regiji ter dovolj kvalificirane in prilagodljive delovne sile. V primerjavi z ostalimi vlagatelji bi morala slovenska podjetja bolj izkoriščati dobro poznavanje zgodovinskih dejstev in lokalnih posebnosti ter dober ugled, ki ga imajo slovenski izdelki na trgu jugovzhodne Evrope.

Svetovna finančna kriza ima velik vpliv tudi na države celotnega vzhodnega Balkana: upadajo tuje investicije in pomoč, raste brezposelnost. Poleg tega na Kosovu še vedno obstaja velika nevarnost nasilja in politične nestabilnosti, kar dodatno odbija možne investitorje. Najboljša rešitev, ki bi državam celotnega vzhodnega Balkana zagotovila mirno in srečno prihodnost, bi bila priključitev k Evropski uniji.

17. februarja 2009 je Kosovo praznovalo dan pomembnih dosežkov. Po samo enem letu so že vidni znaki izboljšanja stanja, in, kljub številnim oviram, s katerimi se sooča, ima vse možnosti za nadaljnjo rast in razvoj,

LITERATURA IN VIRI

1. *Annual Report 2007*. (2008). Priština: Central Banking Authority of Kosovo.
2. Anonymous. (2008, August 13th). *Kosovo automotive and high technology industry*. *New Kosova Report*.
Najdeno 12. februarja 2009 na spletni strani
www.newkosovareport.com/200808131124/Business-and-Economy/Report-Kosovo-automotive-and-high-technology-potential.html
3. Anonymous. (2009, January 3rd). *Europe: Deployment days; Kosovo and Serbia* London: The Economist Retrieved January 31, 2009, from ABI/INFORM Global database.
4. Anonymous. (2008, May 31st). *Europe: Divided rule; Kosovo` future* London: The Economist Retrieved February 2, 2009, from ABI/INFORM Global database.
5. Barber, T. (2008, 11th September). *Kosovo: The good news and the bad*. Brussels: Financial Times.
Najdeno 10. februarja 2009 na spletni strani
http://www.ft.com/cms/s/0/57bf8232-7f99-11dd-a3da-00077b07658.html?ncklick_check=1
6. Bregar, P. (2007). *Statistika za poslovno odločanje. Prvi del*. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
7. *CBAK Bulletin: Structure of Fiscal Sector*. (2008). Priština: Directorate for Economic Analysis and Statistics.
8. Central Intelligence Agency (2009). *The World Factbook: Kosovo* [online].
Najdeno 11. januarja 2009 na spletnem naslovu
<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kv.html>
9. Company Foundation, Taxes and Employment Law in Kosovo. (2007). Priština: Economic Initiative for Kosova – ECIKS.
10. ECIKS. (2008a, 12th August). *Kosovo tax reforms will increase investments*. Priština: New Kosova Report.
Najdeno 7. februarja 2009 na spletnem naslovu
<http://www.newkosovareport.com/200808111117/Business-and-Economy/Government-Kosovo-tax-reforms-will-increase-investments.html>
11. ECIKS. (2008b, 18th December). *Third mobile phone operator launches in Kosovo*. Priština: New Kosova Report.

Najdeno 7. februarja 2009 na spletnem naslovu
<http://www.newkosovareport.com/200812171498/Business-and-Economy/Third-mobile-phone-operator-launches-in-Kosovo.html>

12. *Factsheet Kosovo*. (2008). Dunaj: ECIKS - Economic Initiative for Kosovo.
13. *Investing in Kosovo*. (2008). Dunaj: ECIKS - Economic Initiative for Kosovo.
14. *Investing in the Future – A trade and Investment Guide to Kosovo*. (2002). United States: United States Agency for International Development.
15. Jaklič, M. (2002). *Poslovno okolje podjetja*. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
16. *Kosovo Automotive and High Technology Potential*. (2008, 13th August). Priština: New Kosova Report.
Najdeno 10. januarja 2009 na spletnem naslovu
<http://www.newkosovareport.com/200808131124/Business-and-Economy/Report-Kosovo-automotive-and-high-technology-potential.html>
17. *Kosovo in Figures 2007*. (2008). Priština: Statistical Office of Kosovo (SOK).
18. *Kosovo Poverty Assessment Report*. (2008, 8th May). Priština: World Bank Office.
Najdeno 12. februarja 2009 na spletni strani
<http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/NEWS/0,,contentMDK:21761678~menuPK:34482~pagePK:2524753~piPK:51421526~theSitePK:4607,00.html>
19. *Labour Market Statistics 2007*. (2008). Priština: Statistical Office of Kosovo (SOK).
20. *Law on Foreign Investment – UNMIK Regulation No. 2006/28*. Priština: Assembly of Kosovo.
21. *Leksikon Cankarjeve založbe*. (2004). Ljubljana: Cankarjeva založba.
22. *Mesečno poročilo – Kosovo*. (2009, 6. februar). Ljubljana: Nova Ljubljanska Banka.
23. Miler, D. (2008, 14. marec). *Kosovo včeraj, danes, jutri*. Ljubljana: Vzajemci.
Najdeno 13. februarja 2009 na spletni strani http://vzajemci.com/vz_article.php?ArticleID=11115
24. *Monthly Statistics Bulletin 2008*. (2008). Priština: Directorate for Economic Analysis.
25. Perritt, H. (2009, 16th February). *First birthday report*. Priština: New Kosova report.

Najdeno 16. februarja 2009 na spletni strani

<http://www.newkosovareport.com/200902161613/Henry-H.-Perritt-Jr./First-birthday-report.html>

26. *Poročilo o skrbnem pregledu poslovanja*. (2007). Priština: New Bank of Kosova.
27. *Poslovno – tehnološke cone JV Evrope*. (2008). Celje: Tehnopolis invest.
28. *Prva statistična objava*. (2003). Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije.
29. Pučko, D. (1996). *Strateško upravljanje*. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
30. *Quarterly Bulletin 05/2008 of Statistical Office of Kosovo*. (2008). Priština: Statistical Office of Kosovo (SOK).
31. Rajbar, S. (2007, 14. december). *Analiza gospodarstva na Kosovu* Ljubljana: Finance. Najdeno 11. novembra 2008 na spletnem naslovu http://www.finance.si/199401/Prejeli_smo_Analiza_gospodarstva_na_Kosovu
32. *Za Kosovo zbrali 1,2 milijarde evrov*. (2008, 11. julij). Bruselj: Reuters. Najdeno 11. novembra 2008 na spletnem naslovu http://www.rtvsl.si/modload.php?&c_mod=rnews&op=sections&func=read&c_menu=2&c_id=178066
33. Samuelson, P. A. & Nordhaus, W. D. (1992). *Ekonomija*. Zagreb: Mate.
34. Shala, B. (2009, 7. januar). *Gospodarske težave na Kosovu*. Ljubljana: Dnevnik. Najdeno 10. februarja 2009 na spletnem naslovu http://www.dnevnik.si/tiskane_izdaje/dnevnik/1042234542
35. Slukan Altić, M. (2006). *Povijesna geografija Kosova*. Zagreb: Golden marketing - Tehnička knjiga.
36. *Statistics of Living standard 2006*. (2008). Priština: Statistical Office of Kosovo (SOK).
37. *Statistični letopis Republike Slovenije*. (2005). Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije.
38. Škerl, U. (2008, 16. februar). *Slovenska in kosovska zgodba o neodvisnosti se prepletata*. Ljubljana: Dnevnikov objektiv.
39. *The use Of the Euro in Kosovo*. (2005). Central bank of the Republic of Kosovo. Najdeno 13. februarja na spletni strani http://bqk-kos.org/english/Currency_The_use_of_Euro.htm

40. *Vprašalnik – Analiza*. (2008). Celje: Regionalna gospodarska zbornica Celje.
41. Žlogar, D. (2008). *Kosovo Analiza*. Ljubljana: Center za mednarodno raziskovanje in razvoj.